

WALTER KASPER: JÉZUS KRISZTUS ISTENE

Ha áttekintjük a Walter Kasper *Jézus Krisztus Istene* című művéről a megjelenést (1982) követő két évben született komolyabb recenziókat, visszás kép tárul elénk. Az elismerő hang ellenére több szerző is kiemeli a mű összefoglaló igényéből óhatatlanul következő fogyatékoságokat (W. Löser), egyes alapművek túlságosan tág körű rekonstrukcióját, és nem utolsósorban azt is megemlítik, hogy a mű több vonatkozásban anakronisztikus a kor — teológiai — kérdésfeltevéseire viszonyítva (R. Schwager). Noha a bírálatok nem megalapozatlanok, Magyarországon igen jelentős eseménynek tekinthető a könyv megjelenése: kiváló bevezetést nyújt a katolikus szentháromságtanba, olyan vitákról, megközelítésekről tájékoztat, amelyeket a magyar olvasó csak nehezen közelíthet meg, és nem csupán a szakteológus számára érthető, egyszerűen ismét olyan érett alkotást ad kezünkbe, amelyhez hasonló művek megjelenése rendkívül jótékonyan hathatna a magyarországi teológiai kultúra kiépülésére.

„Az istenkérdés a teológia alapkérdése. Jelen könyv amellett kíván szót emelni, hogy ismét azzá váljon.” Ezzel a célmegjelöléssel kezdi Kasper isten- és szentháromságtanának első kiadásához írt előszavát. A szerző kiváló szakértelemmel, az olvasót is magával ragadó lendülettel teljesíti művében ezt az önmaga számára is kirótt feladatot, teszi érzékletessé az istenkérdés súlyát, indít arra, hogy egzisztenciális komolysággal vessünk számot vele, és tárja fel a kérdésre adható egyetlen kielégítő feleletet: Jézus Krisztus Istenének megvallását, az egyház hitét a Szentháromság egy Istenben. A kötet záró fejezete (325) címében is megismétli a mű gondolatmenetének fő pontjain újból és újból bizonyított alaptézist: a szentháromsági hitvallás konkrét monoteizmusa és az ezt kifejtő trinitárius istentan az egyedül elégséges és meggyőző teológiai válasz az újkori ateizmus kihívására és ellenszere a nyomában járó nihilizmus emberromló hatásainak. Kasper műve egy ilyen szellemi erővel rendelkező, az egész teológia nyelvтанának és összegzésének tekintett trinitárius istentan körvonalazására vállalkozik.

A szerző ugyancsak az első kiadás előszavában előre jelzi teológiai gondolkodásmódjának stílusát, leszögezve, hogy annak a tübingeni iskolának a hagyományait folytatja, melyet az

egyháziasság, a tudományosság és az adott kor szellemi életének, kihívásainak komolyan vétele határoz meg. Ez a három ismertetőjegy valóban szerves egységet alkot Kasper művében. Egyháziassága mindenekelőtt azt jelenti, hogy az egyház kötelező érvényű szentháromsági hitvallásának, trinitárius meghatározottságú szentségi életének és imagyakorlatának a jelentését akarja kifejteni, melyek a Jézus Krisztusban adott szentháromságos szerkezetű kinyilatkoztatás mértékadó értelmezései. Ennek megfelelően műve második nagy egységének felépítése és tartalmi kifejtése a hitvallás trinitárius tagolását követi, a fejezetek (I) Istenről, a mindenható Atyáról, (II) Jézus Krisztusról, Isten Fiáról és (III) a Szentlélekről, az Úrról és Életadóról szólnak. Kasper az egyházatyák nyomdokait követve a keresztény szentháromságos hitet és létformát kifejező-megvalósító kerestéséget, Eucharisziát, az egyház doxológikus gyakorlatát tekinti minden szentháromságtani reflexió alapjának és hangsúlyozza, hogy az áthagyományozott hit-szabály a korai egyházban, mint az Írás mérvadó értelmezése, voltaképpen maga az egyházi szentháromságtan volt (262). Nem egyszer utal a Szentháromság misztériumának és a belőle fakadó keresztény spiritualitásnak a szoros kapcsolataira (319; 321). Végül gondolkodásmódjának egyháziassága abban is megmutatkozik, hogy az egyház trinitárius istenhitére reflektáló teológiai tradíciók lényeglátó, alkotó és továbbgondoló el-sajátítására törekszik, alkalmasint az eltérő-szembenálló hagyományok maradandó értékeinek ötvözésére is vállalkozik (vö. görög és latin álláspont a *filioque* kérdésben).

Kasper az istenkérdés és a rá adott keresztény válasz kifejtése során többször reflektál az Istenről szóló felelős és megalapozott beszéd, a teológia hivatására és tudományos jellegére. A teológia mint az értelmi belátásra törekvő hit nem külsődlegesen kapcsolódik a hithez, hanem annak belső mozzanata és mozgása. A teológia hit-tudomány, „csak rá jellemző tudományos jellegét az alkotja, hogy módszertanilag reflektált és rendszeres módon bontakoztatja ki azt az igényt, amely a hitnek eleve sajátja” (17; vö. 80–85). A Kasper által művelt teológia sem nem „felülről” kiinduló pozitivistá biblicizmus, sem nem „alulról” kiinduló spekuláció, hanem kezdőpontja az egyházi hitvallásban Istenről mondottak hagyományja, e hagyomány hermeneutikája kíván lenni. A kérdés-válaszolás kölcsönös egymásra utaltsága követeli meg számára a tradícióból

vett kiindulást. Egyfelől a bibliai kinyilatkoztatás mint válasz nem lehet a közvetlen kiindulópont a teológia számára, amíg nem értjük magát a kérdést, melyre válaszolni kíván; másfelől a pusztá kérdezés sem lehet az első elrugaszkodási pont, hiszen minden kérdés feltételezi a benne előforduló fogalmak előzetes megértését és így önmagán túlra, saját előzményeire utal. Az istenkérdés esetében sincs ez másként, mely a benne szereplő „Isten” szónak a tradícióban körvonalazódott jelentése előzetes megértését feltételezi. A teológiának, mint tudománynak ezt a hagyományban kialakult jelentéstartalmat kell felfejtenie s egyben az ember kérdéseit szem előtt tartva az értelem előtt igazolni, mélyebb megértésre törekedve. Így a teológia az Istent elismerő hitvallásban kifejeződő reményről akar számot adni a hitelenségre felelve (23; vö. 91sk.; 100skk.). Nem feloldani akarja Isten misztériumát, hanem éppen ehhez a minden mást megvilágító misztériumhoz szeretne elvezetni az érvelés útján (*reductio in mysterium*: 24). A teológiai argumentáció nem kerülheti ki a metafizikával folytatott párbeszédet; az istenkérdés és a létkérdés eleve egymásra vonatkoztatott, transzcendentális kérdés (25). A szerző rendszeres teológiai reflexiójába bevonja a tamási létmetafizika, az újkori szubjektum és szabadságfilozófia, a hegeli és schellingi szellemfilozófia, valamint a perszonalista bölcsélet leginkább hasznosítható eredményeit.

Kasper teológiai gondolkodásmódjának harmadik lényegi összetevője a jelenkor kihívásaival való komoly számvetés és a tradíció közvetítésének, érthetővé tételének a szándéka. A kortárs szellemi atmoszférát a modern ateizmus, a szekularizáció, a nihilizmus és ugyanakkor bizonyos nem egyházi gyökerű vallásos újraéledés együtt határozza meg. Kasper az első három, egymással összefüggő jelenség kialakulásának történelmi, eszmetörténeti és teológiai okait nagy alaposággal elemzi műve első része második fejezetében, mely *Isten tagadása a modern ateizmusból* címet viseli. Hasonlóképpen a jelen szellemi környezet alapkérdéseivel való szembenézéssel indítja a kötet második nagy részének mindhárom fő fejezetét. Kaspernek úgy sikerül teológiájában ezt a kontextuális mozzanatot érvényre juttatnia, hogy az nem sekélyesíti el és nem szűkíti le a teológiai mondanivalót. Ezt úgy éri el, hogy egyfelől a kérdésként-kihívásként értelmezett jelenkori szellemi kontextushoz is kellő kritikai érzékkel közeledik, másfelől bemutatja, hogy a keresztény trinitárius istentan válasza mindig többet foglal magában, mint amit a hozzá intézett kérdés kérdezett.

Kasper műve egyetlen, jól követhető, nagy gondolati ívet fut be, ezért a gyakori szellemtör-

téneti fejtegetések, egy-egy részprobléma elemzése ellenére sincs az az érzésünk, hogy elveszne a részletekben. Beláthatóan minden kitérő „elkalandozás” a fő gondolatmenet alaposabb kifejtését szolgálja. Elemzéseinek visszatérő következtetése: Isten titkával együtt az ember titka is szertefoszlik, Isten halála az ember szellemi halálát, leleményes állattá visszafejlődését vonja maga után. Az Istenről szóló beszéd magát az embert is védi, Isten transzcendenciájának hangsúlyozása a rá vonatkoztatott emberi személy transzcendenciáját, szabadságát és kitüntetett méltóságát is segít megóvni.

A szerző nem dolgoz ki önálló, nem-trinitárius istentant, mivel reflexiójának meghatározó horizontja az üdvtörténet, Isten szentháromságos titkának kinyilvánulási és megismerési rendje. Nem az isteni lényeg tulajdonságaiból kiindulva értelmezi a személyi különbözőségeket, hanem az üdvtörténetben megmutatkozó személyi különbségek és viszonyok alapján gondolkodik a három személy sajátos egységéről, a monoteizmus megkülönböztetetten keresztény formájáról. Ugyanakkor nem mond le például arról, hogy az Atyaistenről szóló ó- és újszövetségi kinyilatkoztatás adatait a létmetafizika és az újkori szubjektum és szabadságfilozófia horizontján is értelmezze. Tisztában van a bibliai és a filozófiai istenkép azonosításának a lehetetlenségével és veszélyeivel, mégis talál olyan bölcséleti kapcsolódási pontokat, melyek alkalmasak arra, hogy egy-egy kinyilatkoztatásbeli igazságot megfelelően kifejezzenek.

Az istenkérdésnek a szenvedés és a rossz horizontján, teodiceai kérdésként történő tárgyalásához Kasper művében Jézus Krisztusról, az Isten Fiaról szóló fejtegetés szolgál keretül. Míg könyvének első részében csak a természet és az ember autonómiájára hivatkozó ateizmussal foglalkozott, a rossz egzisztenciális tapasztalata nyomán születő istentagadás kérdésének felvetésére és megválaszolására csak a krisztológiai kontextust tartja alkalmasnak. Kasper krisztológája erre kiváltképpen alkalmas, hisz annak kiindulópontjánál már eleve jelen van a szótériológia: Jézus Krisztus személye és küldetése, örök fiúsága és fiúi engedelmissége, önatadása a lehető legszorosabban összetartoznak (érdemes megjegyeznünk, hogy bár számos helyütt hivatkozik Hans Urs von Balthasarra, reflexióinak mélysége nem éri el azt, amivel a svájci teológusnál találkozunk).

A szentháromságtan középponti kérdéseit (az immanens és az üdvtörténeti Szentháromság viszonya, a személyfogalom szentháromságtani alkalmazhatósága stb.) illetően a mű harmadik részében Kasper a modern elgondo-

lásokhoz viszonyulva alakítja ki álláspontjait. Az itt taglalt összetett kérdések feldolgozása pedig akkor lesz valóban gyümölcsöző, ha az olvasót nem riasztja el a mű tankönyvjellege: bár tankönyveket nem szoktunk türelmesen olvasni, Kasper könyvében olyan hagyományismeret és a hitnek olyan intelligenciája nyilatkozik meg, amely az olvasótól türelmet, értő együtt-haladást kíván. (Ford. Görföl Tibor; *Osis*, Budapest, 2003)

PUSKÁS ATTILA

ISTENEK, SZENTEK, DÉMONOK EGYIPTOMBAN

Hellenisztikus és császárkori vallástörténeti szövegek

Ókori szövegek hozzáférhetővé tétele a mai olvasóközönség számára önmagában véve mindig dicséretes kezdeményezés. Az időbeni eltávolodás azonban óhatatlanul szükségessé teszi a kor és keletkezéstörténeti megvilágítást. Ennek hiányában ugyanis fennáll annak a veszélye, hogy az olvasó alig, vagy egyáltalán nem érti meg ezeket a gondolkodás- és kifejezőmódjukban, szimbolikájukban egy azóta letűnt, átalakult világ szellemiségét hordozó, megjelenítő írásokat.

A várakozásokkal ellentétben, az ELTE Bölcsészettudományi Karának Egyiptológiai Tanszékén a Magyar Soros Alapítvány által három éven keresztül támogatott oktatási program eredményeként megszületett kötet tudományos színvonala vitatható; mind tartalmilag, mind pedig módszertanilag kifogásolható. Itt nem annyira magukra a fordításokra gondolok, hanem elsősorban a könyv szerkesztére, illetve az előszóra és a bevezetőkre.

Alapvető kifogásként fogalmazható meg egyrészt a történelmi ismeretek hiánya (elsősorban az alexandriai zsidó és keresztény közösségeket illetően, de döbbenetes tévedések vannak például Konsztantinossal vagy a Septuagintával kapcsolatosan is a név- és szómagyarázatban), másrészt pedig az a lehangoló tény, hogy a kereszténységről alkotott általános felfogás gyakorlatilag „köszönő viszonyban sincs” a nemzetközi kutatással és az utóbbi évtizedek elért eredményeivel. Ez leginkább az előszó félígazságaiban, vitatható kijelentéseiben és számos megfogalmazásaiban érhető tetten: „Egyiptomban végül az iskolás gyerekek is olvasták Homéroszt” (10); „a zsidó vallás gyökere átalakítása az Újszövetség alatt, a kereszténységet eredményezte” (15); „az alakuló egyház (...) azokat az írásokat kanonizálta, amelyek a kereszténység később megalapozott teológiai elképzelései-

nek megfeleltek” (27); „a kereszténység és egy rendszerbe szorított gnózis egymás mellett léteztek” (29). A lemaradást mi sem bizonyítja jobban, mint az a kijelentés, hogy „a ma inkább elfogadott álláspont szerint Hippolitosz volt” a *Refutatio omnium haeresium* (vagy mai használatában az *Elenchos*) szerzője (40). Ez M. Simonetti és A. Brent munkái nyomán egyáltalán nincs így. Sőt, a kijelentés ellenkezője az igaz.

Hasonló, több évtizedes lemaradásról tanúskodik a gnóziist bemutató rész is (24–47). Ebben elsősorban nem az a szomorú, hogy a szerző nem ismeri U. Bianchi (1966!), C. Marksches, H.-Ch Puech, D.-M. Scholler vagy M. Tardieu munkásságát, hanem az, hogy még G. Filoramo magyarrá fordított könyvét (Budapest, 2000) sem említi, s nem is használja.

Mindezek után egyáltalán nem lehet csodálkozni azon, hogy a könyv szerkesztői szempontjai, melyeket egyébként csak találgatni lehet, ugyancsak megkérdőjelezhetőek. A *János apokrifon*nak csak annyi köze van Egyiptomhoz, hogy Nag Hammadiban találták. A kutatók többnyire kis-ázsiai szöveget látnak benne, és összekapcsolják az úgynevezett jánosi teológiai irányzattal. Hasonló a helyzet az eléggé vitatott *Salamon testamentuma* című irattal is. Kik azok a „sokan”, akik Egyiptomot, „a mágia tudományának igazi hazáját”-t (347) tekintik a lehetséges keletkezési helynek? Ugyanakkor sajnálatos, hogy sem a hellenisztikus zsidóság, sem pedig az alexandriai kereszténység nem kapott egyetlen szövegmozrzsányi helyet sem a gyűjteményben. A császárkori Egyiptom vallástörténete ugyanis sokkal színesebb, mintsem azt a gyűjtemény sugallja; arról nem is beszélve, hogy Egyiptomban a gnoszticizmus egyáltalán nem tekinthető uralkodó és meghatározó irányzatnak.

Mindezek alapján azt hiszem, jogos az a megállapítás, hogy amennyiben egy oktatási program mögött nincs alapos és elmélyült kutatás, akkor abból csakis műkedvelői színvonalú eredmény születhet. Jelen kötet iskolapéldája annak, hogy mit hogyan nem szabad csinálni. (Szerk. Luft Ulrich; *Kairoz* Kiadó, Budapest, 2003)

JAKAB ATTILA

MÓSER ZOLTÁN: MONDOTTAM EMBER...

Az ember tragédiája bizakodásra indító végszavai, amelynek jelentőségét Madách is hangsúlyozta, kiemelve, hogy Isten kegyelme segít bennünket a történelem megpróbáltatásai között, az egyik legvitatottabb mondata irodalmunknak. Korról-korra, ideológiai meggyőző-

désük szerint értelmezik magyarázói, s ha nem tudnak, nem akarnak mit kezdeni vele, a *Tragédiát* egyszerűen kiiktatják a műalkotások közül. Madách alkotása azonban áttöri a tilalmakat, újra meg újra gondolkodásra készítet.

A tovább- és együttgondolkodás művészi ábrázolásának módját találta meg Móser Zoltán fotóalbumában. Nem a jeleneteket illusztrálja, hanem az író szavai által indított benyomásait jeleníti meg, hétköznapi emberek arcvonásaiból, gesztusaiból kialakítva azt a világrendet, amely fölött ott virraszt a kegyelem. Ahogy Jelenits István írja bevezetőjében: reménykedhetünk, még ha a történelem eseményei csüggesztőek is. Reménységünk forrása Jézus Krisztus, a „jó hír”, hogy megszületett és kereszthalálával megnyitotta számunkra az örök életet. Madách alkotásában jónéhány pesszimista megfogalmazás riasztja az embert. „A Bibliának is vannak pesszimista könyvei — figyelmeztet Jelenits István — Szent Agoston optimista megfogalmazásban így beszél: »Magadnak teremtettél minket Urunk, és nyugtalan a szívünk, amíg meg nem nyugszik benned.« Mindaddig, amíg e világi célokat tűzők magam elé, addig azok mindig kiábránduláshoz fognak vezetni. Az ember boldog akar lenni, de az evilági programok nem tehetik boldoggá. Ezért mondja Ádám, hogy a cél halál: a kereszténység azt mondja, hogy az élet célja valami olyasmi, ami nincs itt. Tehát nincs földi boldogság. Talán az a boldogság, ha valaki a boldogság felé vezető úton halad.”

Az album egyik legizgalmasabb kérdése, miként gondolja tovább a művész Madách alkotásának mondandóját. Idézeteket választ, olykor egyetlen mondatot, ezekhez fűzi képi reflexióit. A kiválasztottak arcvonásai szolgáltatják azt a köztes mezőt, amelyen találkozhat a gondolat és a látvány. Merengő tekintetű, elhasznált férfi képmása: „Mi a sugár, ha szín nem fogja fel?” A kötet hátlapján mesteri fotó: göcsörtös, évszázados kézbe kapaszkodik egy fiatalabbé; a keresztény életforma remekül megoldott jelképe. Mintegy kiegészítője annak a ciklusnak, amelynek *A végtelennel kezdet fogva* a címe. (A másiké: *Messzi tükrök mélyén*.) Kérdések sorát választotta a művész: Madách alkotásának meghatározó részét képezik az emberi létre irányuló kérdések, amelyeket a mindenkori olvasónak, nézőnek és rendezőnek kell tovább gondolnia. A kiválasztottak arcai nem az értelemről, hanem a gondolkodás erőfeszítése miatt fénylenek föl, s épp ezáltal lehetnek egyfajta örök emberi megjelenítői. Valamennyien arra a kérdésre keresik a választ: „Hol az Éden álma?” Nem láthatjuk, de lelünkben föl-fölsejlik, s ez adja azt a harmóniát, amely a fotókat átlelkesíti.

„Aztán mi végre az egész teremtés?” Ezzel a mondattal indul az album, s ezt ismétlik évezredekben át a létünk értelmét, rendeltetését vallató bölcselek és költők. Móser Zoltán művészetével adja meg a választ: Küzdjünk, reméljünk, s ha jól éltük le életünket, a feleletet majd megtaláljuk. (*Masszi Kiadó, Budapest, 2002*)

RÓNAY LÁSZLÓ

LJUDMILA ULICKAJA: KUKOCKIJ ESETEI

A színtér kezdetben az 1920-as és 30-as évek Moszkvája, s a regény alapötlete briliáns: Pavel Alekszejevics Kukockij, a fiatal osztályvezető orvos, aki mellesleg egyidős a századdal, diagnosztikai munkája során felfedezi a belső látás képességét — mindebben talán szerepet játszik az illusztrált anatómiakönyvek és képes enciklopédiák ifjúkori, túlhajtott tanulmányozása, s a furcsa előzmény, hogy a XVII. századtól kezdődően a család férfiágán minden felmenője is orvos volt, mindenestre Pavel Alekszejevics (Pasa) számára az emberi szervek kissé sematikus formában a bőrön át is láthatóvá válnak, mi több derengő fényt sugároznak: a problematikus elváltozások markánsabb lila árnyalatot, az aktív proliferáció finomszemcsés bíborszínt, s a magzat a terhesség legelső napjaitól világoskék felhőcskében tűnik fel; Pasa, akinek a vérédegyrendszer és a gyöngyházfényű bélcatorna súlyos titkokról beszél, még azt is tudja, hogy az egyes szervek saját érzékeléssel rendelkeznek — „De lehet-e az ilyesmit hangosan kimondani?”

1942 novemberében egy szibériai kisvárosban, ahova a klinikát evakuálják, Pasa a halál torkából kiragad egy súlyosan beteg nőt, aki túl későn került a műtőasztalra (s akinek lassan lüktető szívét halovány sápadtzöld fény világítja meg); Pasa a megmentett nőt később feleségül veszi, és Jelena által családra talál: Tányával, a nevelt lányával, Tomával, a fogadott gyermekükkel és Vasziliszával, az egykori novíciával él egy szolgálati lakásban a háború utáni Moszkvában — talán csak a sors szeszélye sodorta őket együtté, talán csak a velük együtt öregedő macskák nagyobb okulására —, de a regény főszereplői a maguk módján mindannyian a szellemi világ beavatottjai.

Pasának azonban hamarosan meg kell tapasztalnia, hogy a belső látás segítheti a testi bajok gyógyításában és az iszamos, síró-rívó kis lények világra segítésében, de az emberi mikroközösségek és a társadalom még bonyolultabb viszonylataiban nem ismeri ki magát. Elveszíti

felesége szeretetét és megbecsülését, s kettejük családi boldogsága összeomlik egy pillanat alatt. Biológus lányának sem tud segítségére lenni, amikor az a munkája során szembesülne az élet misztériumával: nem tudja megértetni vele, hogy a föld, az ég és az ember kozmikus kapcsolatban áll egymással, mégha erről a szakma nem is kíván tudomást venni; s igen, minden tudás és beavatkozás értéke kétséges, csak reflexív távlatból világosulhat meg, de az országban, ahol a világ nagy kérdésein töprengenek, vagyis nem csinálnak semmit, vannak, akiknek mégis vállalniuk kell az érintettség felelősségét, s nap mint nap meg kell találniuk a kínáló lehetőségek közül a még leginkább elfogadhatót. Pasa válságba kerül, életéből — Ulickaja szép kifejezését idézve — eltűnik a jelen pillanattal való összeolvadás élménye. Valami olyasmit érez, mint Vonnegut regényhőse, az örmény származású festő, Rabo Karabekian, amikor leghíresebb vásznairól hosszú szalagokban kezd leválni a Sateen Dura-Luxe festék, s akár a vékony papírhulladék, összehengerül a padlón. Rabo Karabekian, aki az emberekből nem is annyira a testüket és ruhájukat érzékeli, hanem függőleges, színes neoncsovékre emlékeztető színsávokat lát bennük, visszaserzi a vásznakat és bezárkózik a burgonyáscsűrbe. És Pasa? Ő vajon végleg elveszít-e mindent, vagy ígéretet kap az élet megújítására?

Szóval, titoklátó emberek a materializmus őrjöngése közepette. Izgalmas és hálás, parabolikus téma — bízhatóan alakul is az első félszáz oldalon, komoly epikus ígéretekkel. És akkor, elbizonytalanító írói tévedés szemtanúivá leszünk. Ulickaja ahelyett, hogy a megtalált hangfekvésben engedné, hogy a történet szűk kétszáz oldalon elmondja önmagát, megtöri a lendületet, s nekifog az előzmények és a tulajdonképpen érdektelen körülmények részletezésének: az elhivatásról és a gyógyításról szóló példázat helyét a szokásos klisék uralta társadalomrajz veszi át (küzdelem a bürokráciával, az alkohollal, a poros fikuszokkal, a vasalatlan ruhahalmokkal és az elnyűtt villanykapcsolókkal). Közben a jól megmarkolt szájak szétcsúsznak; hőseink életébe az írói erőszak nehezen indokolható módon új szereplőket léptet be, és ők el nem mondott tanulságok ígéretét hagyják maguk után. Írói bizonytalanságokról árulkodik Jelena vízióinak embert próbáló ismertetése a regény második részében, s a benyomás, melyet a sivatagi vándorlás leírásából nyerünk, sokkal rosszabb, mint a Beatles együttes *Revolution 9* című száma. Lennon hangképet akart adni egy általa elképzelt forradalomról: visszafelé játszott szalagokkal, kaotikus rögtön-

zéssel — Ulickaja is módosult tudatállapotok leírására vállalkozna, de a felbomlást felbomlással, a belső víziókat víziókkal, az unalmat unalommal nem lehet ábrázolni. Valaki, legyen az családtag, lektor, kulturintézet-igazgató vagy kiadói ember, nem tudott eljutni a brutális őszinteség állapotába: a szövegtestet illetően radikális beavatkozásokhoz kellett volna ragaszkodnia.

Ulickajával kapcsolatban az orosz próza klasszikus hagyományainak megújítását emlegetik, talán még Tolsztoj neve is felmerült — azt hiszem, ez még kissé távolabb van. Ám a regény vége mégis sikerül. És ez bízató. (Ford. Goretity József és V. Gilbert Edit; *Európa Könyvkiadó*, Budapest, 2003)

KOSZTOLÁNCZY TIBOR

TORGNY LINDGREN: A TÜDŐKÁSA

A tüdőkása, a „pölsan”, Norrland, Svédország legészakibb vidékének gasztronómiai specialitása. A „pölsan” svédül is kétértelmű fogalom — a tébécé egyik válfaját és a kocsonyaszerű ételt is jelenti. A fordító, Jávorszky Béla, új szót kreált a kétértelműség megtartására: a regény címe egyaránt utal a norrlandi eledelre és az Észak-Svédországban még a huszadik század közepén is népbetegségeként pusztító tüdővészre.

A norrlandiak művészete és szenvedélye, sorsa a tüdőkása: „Mindenki elégedjen meg az a tüdőkásával, ami számára megadatott.” A recept házról házra változik, a titok apáról fiúra, anyáról lányára száll. Belsősegekből, többek között tüdőből, és a bárány, juh, rénszarvas, marha vagy disznó egyéb módon hasznosíthatatlan testrészeiből készül. Az összetevőket lehetetlen azonosítani, a részletek a nagy egységnek, az ízharmóniának vannak alárendelve.

A regény is a tüdőkása-főzés módszerei szerint készült. Az északsvéd Raggsjö szülőtte, Torgny Lindgren — aki a regényben egyszer maga kínálja a kóstolókat tüdőkásával — apró részletekből, kis történetekből építi fel a norrlandi csoda-világot. Valóság és fikció keveredik, a valóság valószerűtlenné válik, a fantázia alkotta világ pedig teljesen hihető, valóságoszerű lesz. A regény elveszíti illuzórikus jellegét, „dokumentarizmusa” azonban — a beiktatott, magyarázó jellegű, lexikon-szerű szócikkek ellenére — mégis gyanús mesés.

Ezt a kettősséget erősíti a regénybeli történeteket lejegyző újságíró figurája. A fővárosi napilap ötvenhárom éves északi tudósítóját 1947-ben főszerkesztője eltiltja az írástól, mert történeteit valótlannak találja. A tiltást csak a főszerkesztő halála oldja fel ötvenhárom évvel

később, a százhet éves tudósító ekkor ott folytatja a mondatot, ahol fél évszázaddal korábban abbahagyta, és fiatalodni kezd. Az írás tehát mágikus erejű éltető elem, a papír és ceruza pedig a teremtés eszközei. Térképet rajzol, és a térkép megelevenedik — az öregember gondozója, aki érckutató, a rajz alapján rábukkan az Avaberg hegy mélyében rejlő mesés aranyrög-re, noha katonai tervek alapján éveken át képtelen volt meglelni a vidéket, amely a tudósító otthona.

Mégis létezik tehát az a táj, ahol a tudókása az öröm forrása, a tudóvész pedig nem betegséggel, hanem életforma, az élet egyik szervezőelvével: „Mi nem szenvedünk, mondta az asszony. Sohasem szenvedtünk. Tudjuk, mi a szenvedés, de nem volt még benne részünk. Örömmel elviseljük.”

A regény hősei egy rejtélyes, északi sagákat idéző, huszadik századi mítosz szereplői, akiknek sorsa már a kezdet kezdetén eldöntetett. A rendhagyó alakok egészen bizarr túlélési stratégiákhoz folyamodnak. A német ruhakereskedőt, Robert Masert, aki tulajdonképpen a szökött náci háborús bűnös Martin Bormann, a félelem hozta Északra. A mitikus erővel rendelkező tanítót, a tébécére immúnis Lars Högströmöt pedig a tudóvész felderítésének rögeszméje tartja ezen a vidéken. Közös szenvedélyük űzi őket a vég felé, motorbiciklin próbálják felkutatni a környék legfinomabb tudókásáját. A tőkély azonban megköveteli a maga árát: amikor megkóstolják a boszorkányra emlékeztető, görvélykóros lillsjöldeni Ellen kását, beteljesedik a sorsuk. Högströmöt megbabonázza Ellen, immunitása megszűnik, a tudószanatóriumban teljesedik be a végzete. Masert pedig „utoléri az igazságszolgáltatás”: leszúrja a kettőjüket árnyékképként követő, teljes testi szimmetriája miatt bukott angyal-szerű Bertil.

A regény, akár a tudókása, önálló életre kel, amint a hozzávalók belekerülnek. Ezt maga az író is megvallootta egy alkalommal: „Valahányszor sikerül néhány valóságshú alakot faragnom, és behelyezem őket egy valóságyszerű környezetbe, ahol valós életet kellene élniük, mindig cserbenhagynak, úgy viselkednek, mintha soha nem lett volna közük a valósághoz, mintha egy fantáziavilágban élne, félelmetes bünteteket követnek el, meghalnak és feltámadnak, a mennyekbe szárnyalnak és hagyják magukat mindenféle zúrzavarba belerángatni, végül pedig egyszerűen csak kisétálnak az előzőleg kidolgozott regényből.” (Ford. Jávorszky Béla; *Széphalom Könyvműhely*, Budapest, 2003)

PAP VERA-ÁGNES

RÓNAY GYÖRGY ÉLETMŰSOROZAT

Rónay György, a költő, író, műfordító, irodalomtörténész, aki nemcsak nemzedékének, de az 1945 utáni magyar irodalmi életnek is meghatározó egyénisége és a Vigilia legendás szerkesztője volt, 1978-ban bekövetkezett halálakor kiemelkedően gazdag életművet hagyott ránk.

A halála utáni évtizedben viszonylag rendszeresen jelentek meg könyvei, elsősorban Rónay László munkájának köszönhetően. Így válogatások prózai és lírai munkáiból: *Hit és humanizmus* (1979); *A vándor érkezése. Virág a feszület tövében* (1986), *A hajós hazatérése* (1986), továbbá összegyűjtött verseit is kiadták (*Szérú*, 1981). 1988-ban Tüskés Tibor tollából megszületett az első monográfia munkásságáról, és már 1980-ban útjára indult a „Rónay György művei” című sorozat a Magvető Kiadónál, ám mindössze nyolc kötete jelent meg, utolsóként 1989-ben a költő *Naplói*. A rendszerváltozás utáni évek mintha „elsodorták” volna az életművére irányuló figyelmet. Mintha az elmúlt másfél évtizedben „nem lett volna szükség” Rónay György írói és emberi tisztánlátására. Jól példázza ezt, hogy *Naplói* alig váltottak ki visszhangot, ráadásul nemcsak az irodalmi közönség, de a katolikus közvélemény illetve értelmiség köréből sem. „...ez a szellemi-irodalmi munkás és alkotó páratlan arányérzékkel, rendületlen mértéktartással rendelkezett, épp ezért rendkívül kényelmetlen és időszerűen kényelmetlen manapság” — írta Balassa Péter 1993-ban. Mintha a helyzet azóta sem változott volna. 1997-ben Parancs János válogatásában ugyan napvilágot láttak válogatott versei (*Odysseus énekei*), 1999-ben pedig *A kereszti igazsága* címmel egy esszégyűjteménye, és nemrég egy emlékkötet is megjelent (*A hajós hazatérése*, 2001), Rónay György életművét mintha továbbra is a feledés(ünk) homálya fedné. Talán bevallatlanul is tudatos oda nem figyelés ez a részünkről, az olyan égető kérdésekkel való szembenézéshez szükséges bátorság hiánya, mint például hit és kultúra, hit és társadalmi élet (és politika) viszonya, melyeket ő oly nagy szeretettel és hűséggel gondolt végig.

Ezért is különösen fontos feladatot vállalt a Szent István Társulat, amikor Kenyeres Zoltán szerkesztésében tavaly útjára indította az életműsorozatot. Eddig két regényének újabb kiadása látott napvilágot: *A párduc és a gödölye*, *Lázadó angyal*. Várjuk a további köteteket, és bízunk abban, hogy valódi életműkiadás lesz, nem csak a már életében megjelent könyveinek újrakiadása, vagyis az eddigi kötetben meg nem jelent írásai is napvilágot látnak majd e sorozatban.

BENDE JÓZSEF